

نقش طوایف در شکل‌گیری نزاع‌های دسته‌جمعی؛ مطالعه موردی شهرستان چرام

مصیب جمشیدی^۱، محمدرضا برومندزاده^{۲*}

۱- کارشناس ارشد جامعه‌شناسی انقلاب از دانشگاه شاهد تهران

۲- دانشجوی دکتری جمعیت‌شناسی، دانشگاه تهران

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناخت و تبیین، نقش طوایف در شکل‌گیری نزاع‌های دسته‌جمعی، به عنوان یکی از مهمترین مسائل اجتماعی استان کهگیلویه و بویراحمد در شهرستان چرام اجرا شده است. به این منظور پس از بررسی اجمالی تاریخچه موضوع، مکاتب و نظریه‌های مختلف موجود در این زمینه با استفاده از روش پیمایشی و تدوین پرسشنامه‌ای مشتمل بر ۳۱ سؤال در نمونه‌ای به حجم ۳۸۴ نفر از جوانان بالای ۱۵ سال شهرستان چرام اقدام به جمع‌آوری اطلاعات گردید. پس از استخراج داده‌های جمع‌آوری شده و تهیه شاخص‌های آماری مناسب متغیرهای مستقل و وابسته تحقیق، با استفاده از نرم افزار SPSS و آزمون‌های تی تست و پیرسیون (r) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و نتایج حاصل از آن حاکی از وجود رابطه معنادار بین طوایف و نزاع‌های دسته‌جمعی است و مشاهده می‌شود که فرضیه‌های چون جنسیت، تحصیلات، انسجام اجتماعی، پرخاشگری، رضایت از زندگی، قوم‌گرایی، محرومیت نسبی در گرایش افراد به نزاع دسته‌جمعی تاثیر مثبت داشته است.

واژه‌های کلیدی: خشونت، نزاع دسته جمعی، طوایف، پرخاشگری، قوم‌گرایی.

مقدمه

جمعیت ایران ترکیب متنوعی از گروه‌های قومی است، اما تفکیک محدوده‌های جمعیتی و فرهنگی این گروه‌ها همواره نژاد، زبان، دین یا مذهب نبوده است. این گروه‌های قومی هر کدام در فرهنگ، آداب و رسوم، زبان و دین یا مذهب دارای تفاوت‌هایی با یکدیگر هستند. این اقوام برای این که بتوانند به طور مسالمت آمیز با یکدیگر در کنار همدیگر زندگی کنند باید از قوم‌مداری و گرایش‌های تعصب آمیز قومی دوری گزیده و به سمت نسبی‌گرایی فرهنگی میل کنند، یعنی باید هویت‌های فرهنگی و قومی یکدیگر و تفاوت‌های آنها را پذیرفته و سعی در شناخت وجوه اشتراک و افتراق فرهنگ خود با اقوام دیگر برآیند و به وجوه افتراق و ویژگی‌های خاص هر قوم در جهت رشد روابط بین فرهنگی و بین قومی احترام بگذارند. با توجه به تجارب تاریخی و وقایع امروزی می‌توان گفت که این احساس تعلق و هویت مشترک (ما) که معمولاً همراه با احساس غرور و سربلندی و تعهد در برابر هنجارهای قومی بود، هم عامل وفاق و همبستگی اجتماعی بین اعضای هر قوم و هم عامل نفاق و تعارض آن قوم با اقوام دیگر بوده است. به طوری که احساس تعهد، وفاداری، اعتماد و احترام بین افراد هر قوم را تقویت و انسجام آن قوم با اقوام دیگر را تضعیف کرده است.

گاهی این احساس تعلق و تعهد قومی با احساس برتری و قوم‌مداری همراه بوده و به خصومت بین قومی و گرایش به جنگ سلطه، دامن زده است. شاید بتوان اصطلاح قوم را با تعریفی که از آن به عمل آمده مترادف ملت دانست، با این تفاوت که اولاً مطابق تعریف ملت، باید قوم را در ذیل آن تعریف معنی کرد.

در تاریخ ایران همانند بسیاری از جوامع دیگر، تنوع معیشتی، فرهنگی، فراوانی ارتباطات درون گروهی، کمی ارتباطات برون گروهی، محرومیت‌ها، نابرابری‌ها و غیره، زمینه ساز بروز نزاع‌های جمعی بوده‌اند که اغلب این نزاع‌های جمعی را رژیم‌های مستبد سرکوب می‌نموده‌اند. این نزاع‌های جمعی با تضعیف یا از میان رفتن فشارهای سیاسی از بالا به اشکال دیگر نمود می‌یافته و در نهایت باز هم رژیم‌های سیاسی رسمی و غالب بر جامعه اقدام به سرکوب

آنها نموده‌اند. بدین ترتیب نزاع‌های جمعی در هر جامعه، همیشه به عنوان یکی از مسائل اجتماعی مطرح بوده و این مسأله در گذشته و امروز هم، منشأ خسارت‌های جانی و مالی فراوان و مانع توسعه اجتماعی بوده است. منظور از نزاع جمعی، درگیری یا دعوایی است که معمولاً با انگیزه‌های فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در درون یا بین جوامع عشایری یا روستایی به طور محدود یا گسترده و یا به صورت مسلحانه و غیر مسلحانه بین عده‌ای از افراد به وقوع می‌پیوندد که معمولاً با وارد آمدن خسارت‌های مادی و معنوی منجر می‌شود (پورافکاری، ۱۳۸۳، ۳۵۸).

به طور معمول نزاع جمعی، از جمله مسائل اجتماعی است که علاوه بر ایجاد فضایی آکنده از خشم و نفرت و کدر کردن روابط انسانی، امنیت استان رانیز از جنبه‌های مختلف تهدید نموده و به نوعی انسجام جامعه را با مشکل روبه‌رو می‌سازد. اهمیت موضوع در این است که بر اساس اعلام نظر معاونت اجتماعی و ارشاد ناجا در شهرستان چرام مسأله نزاع جمعی به عنوان مهمترین معضل اجتماعی شهرستان مطرح بوده و بر اساس جمع‌بندی پیشنهاد اعضای کارگروه اجتماعی در خصوص مسأله اجتماعی شهرستان، نزاع جمعی، دارای اولویت اول جهت بررسی است. بنابراین با شناخت عوامل مؤثر بر نزاع جمعی، می‌توان در جهت رفع مکانیسم‌های آن یا فرهنگ‌سازی کرده و با نظارت صحیح (به جای اعمال رویه‌های نامطلوب برای این مسأله) بسترهای لازم و مناسب را (حداقل به منظور کاهش آن) فراهم آورد. مسائل اجتماعی به عنوان پدیده‌های نامطلوب، اذهان صاحب‌نظران و افکار عمومی را به خود مشغول داشته‌اند و نزاع جمعی، از جمله مسائل اجتماعی هستند که نه تنها متأثر از جنبه‌های مختلف حیات بشری است؛ بلکه بر آنها تأثیر گذار خواهد بود. نزاع جمعی، به عنوان یک مسأله اجتماعی، به ویژه در مناطق طایفه‌ای و قبیله‌ای به صورت جدی‌تری مطرح است (نظری، ۱۳۸۳، ۱۹۲).

با توجه به اهمیت مسأله طایفه‌گرایی و خویشاوندسالاری در شهرستان چرام، که چند سالی است به یک مسئله تبدیل شده است و زمینه شکل‌گیری نزاع‌های دسته‌جمعی و جنگ و جدل‌های میان اقوام و قبایل را فراهم می‌کند لیکن پرداختن به آن می‌تواند به برداشتن موانع بر سر راه گفت‌وگوهای متعدد در این زمینه کمک نموده تا شاید بتوان در تقاطع این گفت‌وگوها به

راه حلی برای مسأله دست یافت. سوداگران سیاست در شهرستان چرام به جای برخورد فکری و عقلانی با مسائل و به جای تشکیل گروه‌های فکری در جامعه برای رسیدن به اهداف خویش با دامن زدن به اختلافات قومی و قبیله‌ای سعی در نیل به مقصود داشته‌اند. این افراد که یا انسان‌هایی کوتاه فکر و یا افرادی سودجویند چنان احساسات مردم را تحریک می‌کنند که توده‌های مردم فکر می‌کنند در تمامی دنیا غیر از طایفه رقیب دشمن دیگری ندارند.

در برخی موارد زد و خوردهایی بین مردم و طوایف مختلف چنان وسیع است که نه تنها ریش سفیدان محله نمی‌توانند مسأله را حل کنند؛ بلکه خودشان نیز در معرض تعرض و به عنوان عضوی از دعوا مورد حتک حرمت قرار می‌گیرند. بنابر گفته‌های بالاتوصیف و تبیین عوامل مؤثر بر نزاع‌های جمعی، از لحاظ (علمی و اجتماعی) اهمیت فراوانی دارد.

تعریف مفاهیم و بیان نظری تحقیق

نزاع دسته جمعی و خشونت:

نزاع دسته جمعی یک نوع رفتار جمعی است که از جمله آسیب‌های اجتماعی به شمار می‌رود «رفتار جمعی به رفتاری گفته می‌شود که بر اثر وضع حادثه‌ای از شخص یا اشخاص سر می‌زند و بر اثر واگیری اجتماعی به دیگران منتقل می‌شود و در نتیجه گروه کم و بیش متجانسی را به وجود می‌آورد» (آگبرن، ۱۳۵۶: ۱۷۳). نزاع‌های دسته جمعی معمولاً بدین صورت اتفاق می‌افتند که ابتدا بین دو یا چند نفر بنا به دلایل مختلف مشاجره و برخورد لفظی به وجود می‌آید و به دنبال آن درگیری و نزاع فیزیکی آشکار می‌گردد و سپس دامنه مناقشه گسترش یافته و پای تعدادی از اطرافیان، نزدیکان و قوم و خویش‌ها و فامیل‌ها و افراد ایل و طایفه و تیره و... نیز به آن کشیده می‌شود (حیدری و همکاران، ۱۳۸۶: ۴۹۱).

طوایف و اجتماعات محلی

واژه «قومیت» بیشتر استفاده‌ی کاربردی دارد و برداشت‌های متفاوتی در آن صورت گرفته است. اسمیت (۱۳۷۷) اظهار ارد «قوم عبارتست از یک جمعیت انسانی مشخص، با یک افسانه اجداد مشترک، عناصر فرهنگی، پیوند با یک سرزمین تاریخی و یا وطن و میزانی از حس منافع

و مسئولیت است»، عناصر محوری این تعریف، هویت، اعتقاد، آگاهی و فرهنگ مشترک است. از نظر تئودورسن، قوم عبارت از گروهی است که دارای سنت فرهنگی مشترک و احساس هویتی است که آن را به عنوان یک گروه فرعی از یک جامعه بزرگتر مشخص می‌کند. اعضای هر قومی از لحاظ ویژگی‌های خاص فرهنگی از سایر اعضای جامعه خود متمایز هستند (ویور، ۲۰۰۰).

محققان در مورد ماهیت قوم و ناسیونالیسم، که پدیده‌های کهن هستند، معتقدند که این پدیده‌ها محصول دوران مدرن و به ویژه چند قرن اخیر هستند. از مفهوم کهن گرایی، بیشتر برای توصیف ریشه‌ها و استحکام وابستگی‌های قومی استفاده شده است. کسانی که بر جنبه‌های کهن قومیت تأکید می‌کنند و به وجود نوعی ارتباط میان قومیت و خویشاوندی و نیز روابط قومی - عاطفی میان مردمی تأکید دارند که اجداد مشترک و گاه سرنوشت مشترک این جهانی برای خود تصور می‌کنند (اسمیت و رنان، ۱۳۷۶، ۹۴ و ۹۶).

نظریه‌های مرتبط

تبیین رفتار کجروانه به عنوان یک مجموعه به هم پیوسته، نیازمند بررسی کلیه عوامل و متغیرهای اجتماعی، روانی، فرهنگی، زیستی و اقتصادی در ارتباط متقابل با یکدیگر است. بررسی مسأله نزاع جمعی از دیدگاه‌های مختلف، به ما این امکان را می‌دهد تا ابعادی از موضوع را که هرگز مورد توجه قرار نگرفته است؛ کشف نماییم.

تبیین‌های جامعه‌شناسی:

نظریه‌های جامعه‌شناسی درباره‌ی بزهکاری را کتله و گری عنوان نمودند. گری و کتله با بررسی سالنامه‌های آماری، به این نتایج دست یافتند که مجموع سالانه بزهکاری به گونه‌ای غیر عادی در چند دهه بوده و نسبت به انواع بزهکاری در این مدت به طور تقریبی ثابت مانده بود و نتیجه این بزهکاری یک امر اجتماعی محسوب می‌شود (محسنی تبریزی، ۵۰-۴۵: ۱۳۸۳). با مطرح شدن نظریه‌های کتله و گری، بررسی بزهکاری در نزد جامعه‌شناسان وارد مرحله جدیدی گردید. لذا جامعه‌شناسان با نگرش‌های متفاوت به این موضوع پرداختند.

طبقه بندی‌های متعددی از مکتب‌ها و نظریه‌های جامعه‌شناسی در زمینه انحراف و بزهکاری اجتماعی در منابع مربوط صورت گرفته است. هارامبوس نظریه‌های انحراف را به چند گروه از جمله: نظریه‌های کارکرد گرایی^۱، نظریه‌های ساختاری^۲ و خرده فرهنگ انحراف و فرضیه‌های بوم شناختی انحراف مکتب شیکاگو، تقسیم می‌کند (اشرف: ۱۳۵۵، ۱۶-۱۴).

کوئن، (۱۳۷۲) سه نوع راه حل را تبیین رفتار انحراف آمیز بر حسب اجتماعی شدن ناقص، مطرح می‌سازد. بر اساس یکی از این راه حل‌های فردی که درست اجتماعی نشده است، هنجارهای فرهنگی را در شخصیت خود عجین نمی‌سازد و لذا نمی‌تواند میان رفتار شایسته و ناشایسته تمایزی ایجاد نماید. بر طبق راه حل دوم فرد منحرف باید نخست منحرف شدن را یاد بگیرد. راه حل سوم، انحراف را نتیجه‌ی نارسایی‌های موجود در یک فرهنگ و ساختار اجتماعی یک جامعه میدانند. هر جامعه‌ای نه تنها هدف‌های فرهنگی تجویز شده، بلکه وسایل مشروعی را نیز برای دستیابی به این هدف‌ها در اختیار دارد و در صورت عدم دسترسی فرد به این وسایل آن شخص به رفتار انحراف آمیز اقدام می‌نماید.

تبیین‌های زیست شناختی

برخی از آسیب‌شناسان اجتماعی، به بررسی انواعی از علل کجروی، از جمله آسیب‌پذیری‌های ژنتیک، اضافات موجود در کالبد افراد، نارسایی‌های جسمی و... می‌پردازد که می‌تواند زمینه ساز زیستی این گونه رفتارها باشد و بعدها در خلال کنش‌های متقابل محیطی و اجتماعی دراز مدت، به گونه‌های خاص از رفتار کجروانه بدل شود. این تبیین‌ها متغیرهای جسمی و زیستی را عامل پیدایش کجروی به شمار می‌آورند و برای نمونه مواردی مانند: نقص جسمی، نابهنجاری‌های کروموزومی، وضعیت خاص ژن‌ها، جنس، سن و... را علت کجروی محسوب می‌دارد که از جمله نظریه‌های این رویکرد می‌توان، نظریه لومبروز، نظریه تیپ بدنی ویلیام شلدن و ارنست کرچمر، نظریه کروموزوم، نظریه هانس آیزنک و نظریه تراسلر را نام برد.

¹Functionalism

²Structuralism

تبیین‌های روان‌شناختی

روان‌شناسان که فرد را واحد مطالعات خود می‌پندارند، پدیده انحراف را ناشی از عدم رشد کامل شخصیت فرد دانسته و در پی آنند تا میان کجروی و ویژگی‌های شخصیتی انسان رابطه‌ای ایجاد نمایند. در تبیین روان‌شناختی بزهکاری، سه نوع راه حل قابل ملاحظه است (محسنی تبریزی، ۱۳۸۳: ۱۲۳).

الف- نظریه‌هایی که بر عامل رفتار تأکید دارند، فرد منحرف را به طور ذاتی کژرفتار می‌دانند.

ب- نظریه‌هایی که به وضعیت رفتار می‌پردازند و به آن اهمیت می‌دهند، باور دارند که هر کس در وضعیت نامناسب قرار بگیرد کژرفتاری می‌کند.

ج- نظریه‌هایی که بر تأثیر همزمان عامل رفتار و وضعیت رفتار تأکید دارند. در این نظریه‌ها، این احتمال که فرد کجرو در وضعیت مناسب با کژرفتاری از رفتار نادرست پرهیزد، تا حدی وجود دارد. در این راه حل، کژرفتاری را محصول کنش متقابل میان عامل رفتار و وضعیت رفتار می‌دانند. این فرضیه‌ها پایه و اساس انحراف را به تجربه نابهنجار مربوط می‌دانند. این تجربه موجب بروز کمبودهای شخصیتی در اشخاص کژرفتار می‌گردد از دید نظریه‌های روان‌شناسی، "پرخاشگری" را می‌توان عملی تعریف کرد که هدفش اعمال صدمه و رنج است؛ بنابراین پرخاشگری را می‌توان معمول هر موقعیت ناخوشایند یا ملال‌انگیز از قبیل درد، دل‌تنگی و غیره دانست. مهمترین عامل در ایجاد پرخاشگری از میان همه موقعیت‌های ملال‌انگیز، "ناکامی" است. در این فرضیه، پرخاشگری فرآیند جریانی در نظر گرفته می‌شود که در خلال آن افراد از دستیابی به هدف یا اهداف خویش باز می‌مانند و احساس ناکامی در آنان شکل می‌گیرد. ناکامی حاصل از چنین جریانی، در نهایت سبب بروز حرکات و رفتارهای پرخاش‌جویانه و خشونت‌آمیز در بین افراد می‌گردد که از آن به پرخاشگری تعبیر می‌شود (محسنی تبریزی، ۱۳۷۲: ۷).

نظریه‌های جامعه‌شناسی انحراف‌ها

از جمله نظریه‌های جامعه‌شناسی که در ارتباط با مسأله نزاع جمعی قابل مطرح است، مفهوم بی‌هنجاری (آنومی) از نگاه "دورکیم و مرتن" است. نابهنجاری متضمن فقدان، گسست، شکست یا تعارض هنجارهای اجتماعی است. به طور ساده، بی‌هنجاری مربوط به وضعیتی می‌شود که انجام امور فارغ از هرگونه هنجاری صورت می‌پذیرد و در آن حالت چیزی نمی‌ماند، جز اشتباهی فردی و کنترل‌ناپذیر اشخاص که بی‌حد و حصر اشباع‌ناپذیر است (چلبی، ۱۱۹-۱۱۷: ۱۳۷۲). ایده‌ی اصلی دورکیم در این خصوص آن بود که زندگی بدون وجود الزام‌های اخلاقی یا ضرورت‌های اجتماعی، تحمیل‌ناپذیر می‌شود، و در نهایت نیز به شکل‌گیری پدیده‌ی آنومی، یعنی نوعی احساس بی‌هنجاری می‌انجامد که اغلب، مقدمه‌ای برای بروز کجروی و خودکشی است. وی اشاره می‌نماید که معیارها و ناهنجاری‌های سنتی، در جوامع امروز خواه در سطح جامعه و خواه در سطح برخی گروه‌های تشکیل شده آن، وضعیتی در حال تضعیف دارد بدون آنکه هنجارهای جدیدی جایگزین آن گردد. به نظر دورکیم، علت آشکار تحقق آنومی نیز به تحول‌ها شتابان اقتصاد است، چرا که این تحولات نوعی بحران را در نظام ارزشی و هنجاری جامعه به دنبال می‌آورد. بدین ترتیب در اندیشه دورکیم، نزاع و سایر اشکال کژرفتاری‌ها معمول مکانیسم‌های معین و عوامل اجتماعی مشخص هستند (کوئن، ۱۳۷۲: ۲۲۰).

نظریه برچسب زنی

این نظریه عمده کنش متقابل نمادین راجع به مسئله‌ای اجتماعی اینگونه استدلال می‌کنند که در صورتی وضعیت اجتماعی یا گروهی مسأله‌دار تلقی شده که به همین عنوان برچسب خورده باشد. بر اساس تئوری برچسب زنی گاهی حل مسائل اجتماعی مشتمل بر تغییر معانی و تعاریفی است که به افراد وضعیت‌ها نسبت داده شده است. بنابراین از این دیدگاه مسایل اجتماعی موضوعی کاملاً ذهنی تلقی می‌شوند، لذا یک وضعیت اجتماعی بیشتر به این دلیل مسأله تلقی شده که کسی که در تعریف آن به عنوان یک مسأله اجتماعی مؤفق شده است آن وضعیت را اینگونه تعریف کند.

(راینگتن و دیگران، ۱۳۷۷) پس با توجه به چگونگی برخورد افراد با یک وضعیت خاص است که سبب می‌شود تا آن وضعیت مسأله اجتماعی تلقی شود یا تلقی نشود.

نظریه ناکامی - پرخاشگری

برکوتیز و بسیاری از روانشناسان دیگر پرخاشگری را یکی از مهمترین عوارض ناکامی می‌دانند. فروم با اعتقاد به فطرت خوب انسان‌ها مهمترین عامل بروز ناهنجاری‌های اجتماعی را از جمله جنگ و ستیزه را متأثر از زمینه‌های اقتصادی - اجتماعی و عدم ارضای نیازهای اساسی روانی دانسته و در چارچوب نظریه ی ناکامی - پرخاشگری این سرکوفتگی روانی را موجب اشکالی از پرخاشگری و ویران‌سازی نسبت به خود و جامعه تحت عنوان خودآزاری و دیگر آزاری می‌داند.

«الیوت ارونسون» و «تدرابرت گر» معتقدند پیش شرط لازم برای درگیری و خشونت مدنی، محرومیت نسبی به معنای وجود فاصله میان انتظارات ارزشی یا کالاها، امکانات و خدماتی که مردم در زندگی به صورت توجیه‌پذیری خود را مستحق آن دانسته لیکن قابلیت‌های موجود در محیط اجتماعی و فیزیکی پاسخگوی آن نیست، است. بر مبنای نظریه «یادگیری اجتماعی» پرخاشگری از طریق ایجاد محدودیت‌های شدید قانونی، سیاست‌های شخصی، برقراری آموزش‌ها و انجام امور تبلیغاتی و نیز نهادهای اجتماعی چون خانواده و مدرسه قابل کنترل، اصلاح و کانالیزه شدن است.

تحقیقات «برکوتیز» در چهارچوب نظریه تسلیح، مؤید این اثر است که در دسترس بودن همگانی سلاح نظریه «پارسونز» کار ویژه اصلی جامعه محدود ساختن امیال بی حد و حصر انسان و وضع قواعد و مقرراتی بر امیال است. کمبود منابع و ارزشها موجب رقابت می‌گردد و از این رقابت، کنترل اجتماعی پیش می‌آید. از دیدگاه وی عوامل همبستگی و استمرار نظام اجتماعی است و از این رو ضرورت نهادها و نقش‌ها می‌باشد. هر نظام اجتماعی جهت حفظ تداوم و استمرار خود چهار کارکرد ویژه اصلی را انجام میدهد که عبارتند از:

۱) حفظ انسجام و همبستگی اجتماعی، این کار ویژه به وسیله نهادهایی چون مذهب، فرهنگ و خانواده انجام می‌شود که روی هم رفته تشکیل دهنده نظام ارزشی جامعه هستند.

۲) ایجاد همبستگی و حل منازعه به موجب نظام هنجاری یا حقوقی؛ نظام حقوقی در هر جامعه‌ای مجری این کار ویژه است.

۳) کار ویژه نیل به اهداف که بوسیله نظام سیاسی انجام می‌شود.

۴) کار ویژه انطباق با شرایط متغیر و جدید که به وسیله نهادهای نظام اقتصادی اجرا می‌گردد (بشیریه، ۱۳۷۶: ۹۷).

پدیده نزاع در استان کهگیلویه و بویراحمد:

تاریخ این منطقه جنگ‌های خانمان سوز و غارت‌های زیادی را در خود ثبت نموده است و با مطالعه این حرکت‌ها هر وقت ذهن علت را جویا می‌شود در می‌یابد که بیشتر زد و خوردهای داخلی ریشه در تعصب داشته و غیرت و شجاعت مردم را در این زمینه خورده و استعدادهای بالقوه آنها از بین رفته است. اگرچه این غیرت بعضاً باعث می‌شده که عشایر این دیار بزرگترین قدرت نظامی بیگانه و امنیه‌های داخلی را به هیچ گرفته اما با مطالعه تاریخ سیاسی این مرز و بوم مشاهده می‌شود که نزاع‌های قومی و قبیله‌ای بیشتر جنبه قدرت‌نمایی و کسب مدال قلدری و افتخار برای ایل و طایفه صورت می‌گرفته و بیشترین امتیاز و بزرگترین افتخار برای هر قومی کسب توان و ایجار زمینه قلدری و تسلط بر اقوام دیگر بوده ولی متأسفانه این جریان شوم و بدسرشت از حریم و طایفه و دسته گذشته و حتی در خانه‌ها هم نفوذ کرده و هنوز هم آثارش از بین نرفته است. مطالعه جنگ‌های معروف که در این منطقه به وقوع پیوسته پرده از چهره کریه تعصبات منفی برداشته و واقعیت‌ها را هویدا می‌کند که انشاء الله برای همه درس عبرت و پند باشد. از جمله این جنگ‌ها، جنگ با کردکی میرزا در سال ۱۲۹۳، جنگ با شیخ خزعل در سال ۱۳۰۳، جنگ سی سخت در سال ۱۳۰۵، ماجرای کشته شدن اسدخان بویراحمدی که فقط ریشه در تعصب قومی دارد در سال ۱۳۰۸ و...

این پدیده در استان کهگیلویه و بویراحمد از ویژگی‌هایی برخوردار است که دارای مشترکات زیادی با سایر استان‌های محروم کشور از جمله لرستان، ایلام و سیستان و بلوچستان است. این استانها با بافت سنتی و قبیله‌ای که دارا هستند از فقر فرهنگی، فقر اقتصادی و فقر سیاسی رنج می‌برند ساختار سنتی این مناطق به گونه‌ای است که زمینه لازم برای بروز و

اشاعه نزاع‌های دسته‌جمعی با توجه به بافت سنتی علت بیشترین مراجعات مراجعه مردم به دادگستری بوده (خبرگزاری فارس، ۱۳۸۷).

بنا به اظهار مدیرکل زندان‌های کهگیلویه و بویراحمد تعداد شش هزار و هشتصد زندانی تحت عناوین مختلف در زندان‌های این استان در بازداشت به سر می‌برند. به گفته وی بیشترین آمار با توجه به آمارهای موجود می‌توان گفت که نزاع‌های دسته‌جمعی، مواد مخدر و سرقت بوده است (دسترنج، ۱۳۸۷). با توجه به آمارهای موجود می‌توان گفت که نزاع‌های جمعی و محلی در استان کهگیلویه و بویراحمد مهمترین مسأله اجتماعی این استان تلقی می‌شود. گرچه مسائل اجتماعی دیگر نظیر اعتیاد، طلاق، سرقت و قاچاق مواد مخدر وجود دارد، در رأس همه آنها منازعات دسته‌جمعی قرار می‌گیرد.

این منازعات موقعی خطرناک می‌شود که در آن سلاح گرم مورد استفاده قرار گیرد. با توجه به استفاده از سلاح گرم در مراسم عروسی این استان می‌توان پیش‌بینی کرد که دسترسی به سلاح گرم آسانتر حاصل می‌شود. به گفته کارشناسان نیروی انتظامی استان کهگیلویه و بویراحمد سالانه بیش از ۲۰ الی ۳۰ نفر از مردم این استان در مراسم عروسی به واسطه استفاده از این سلاح‌ها جان خود را از دست می‌دهند (خبرگزاری ایران).

زمینه‌های نزاع و ستیزه:

۱- گاهی طایفه‌ای برای به دست آوردن منابع بیشتر همانند زمین، باغ، مرتع، چراگاه و... اقدام به تخریب اموال و تصاحب آن می‌نمایند و نزاع دسته‌جمعی علیه طایفه‌ای دیگر را سبب می‌شوند و مشکلات اجتماعی گسترده‌ای را باعث می‌شوند. ۲- گاهی پدر برای اقتدار خود در خانواده اقدام به ضرب و شتم و یا حتی قتل فرزند خود می‌کند و گاه به آزار و اذیت جسمی و روحی همسر خود می‌پردازد و ضربات جسمی و روحی جبران‌ناپذیری به اعضای خانواده دارد می‌کند که تا سال‌ها ترمیم نمی‌شود.

۳- گاهی اشخاص با بی‌رحمی کامل مواد مرگ‌زا از جمله مواد مخدر، داروهای روان‌گردان و دهها ماده آسیب‌رساننده دیگر را در جامعه توزیع می‌کنند که بخش اعظم آنها به درگیری و خشونت می‌انجامد و طبق آمار سازمانهای ذیربط اکثر جنایات و درگیری‌ها و

نزاع‌ها، ناشی از مصرف این گونه مواد بوده است. متأسفانه در مناطق محروم بنا به زمینه‌ی محرومیت و آسیب‌پذیری که ذکر شد، شدت آن بیشتر است.

۴- قاتلین و ضاربین که با قساوت قلب به اشخاص حمله کرده‌اند هم یکی از عوامل مهم درگیری و نزاع هستند، «مرسوم است که خون، خون می‌طلبد» افرادی بدون رجوع به قانون و تسلیم نشدن در مقابل حکم و داوری و قانون به طور خودسر با افراد خانواده و فامیل ضارب و قاتل درگیر شده و سعی دارند خودشان حکم را اجرا کنند که متأسفانه گاهی بازتاب آن در روستاها و طوایف، ده‌ها سال انعکاس می‌یابد و هر چند مدت یکبار منجر به درگیری و نزاع و خشونت و کشت و کشتار تبعید و فراری شدن می‌گردد. به طور کلی تلفیقی از عوامل محیطی (زندگی در کوهستان‌ها، محیط روستایی و عشایری با توجه به محرومیت و بافت ناهمگون و فقر و تنگدستی مردم) روانی (با توجه به نظریه فروید و روانکاران و شکل‌گیری شخصیتی هر فرد) زیستی (زندگی و نحوه اداره خانواده و فشار ناشی از محرومیت) و عوامل متعدد دیگر در فرد یا افرادی ناامیدی و ناکامی بوجود می‌آورد که خود منجر به خشونت و نزاع می‌گردد. بررسی نظریه کارشناسان و دست‌اندرکاران و تشخیص راه‌های مناسب و درست برخورد با مشکلات با توجه به طبقه‌بندی نوع مشکلات توسط نهادها و سازمان‌های مسئول می‌تواند در رفع و جبران این گونه برخوردها چاره‌ساز باشد.

۵- جوانان و نوجوانان پس از تلاش برای دست‌یابی به اهداف مورد قبول جامعه و سرخوردگی در رسیدن به آنها روی هم جمع شده و خرده‌فرهنگ خود را ایجاد می‌کند. در چنین موقعیتی افکار مخرب در جامعه شکل می‌گیرد و گسترش پیدا می‌کند، ارزش‌ها و اهداف دیگری جایگزین اهداف مورد قبول جامعه می‌شوند و ناهنجاری به هنجار تبدیل می‌گردد. این جوانان و نوجوانان به راحتی اقدام به تخریب اموال دیگران می‌کنند و آماده ارتکاب جرائم به صورت سازمان‌یافته از قبیل توزیع مواد مخدر، سرقت و... هستند. در بین این اشخاص با توجه به سن و سال فرهنگی خاص رشد می‌کند که آنها را آماده ارتکاب جرم می‌کند (کی‌نیا، ۱۳۸۴: ۴۰۳).

ریشه و مقدمات نزاع:

نامنی شخصی: با توجه به این که اکثر مردم استان از فرهنگ قدیمی برخوردارند و کمتر از فرهنگ جدید با اطلاع هستند و با توجه به روحیه عشائری و اینکه مدت زیادی نیز خودشان برای خودشان تأمین امنیت می‌نمودند و روحیه قدیمی در آنها هنوز وجود دارد. لذا بزرگترین عامل را برای خود نامنی دانسته و چون برای خود احساس نامنی می‌کنند، لذا امنیت دیگران را نیز سلب می‌نمایند، زیرا اولین نیاز بشر با عقیده مازلو نیاز به امنیت است. تصمیمات آنی: ضعیف بودن سطح فرهنگ گفتگو در جهت حل معضلات و مشکلات و کم بودن آستانه تحمل مردم

عدم تنبیه متناسب با رفتارهای مجرمانه مجرمین و منازعه گران:

از روش‌های تربیتی و اصلاح رفتارهای ناسازگار در جامعه تنبیه متناسب با رفتارهای مجرمانه مجرمین است و باید افراد مجرم را متناسب با رفتار مجرمانه شان تنبیه کرد. اگر این عمل اتفاق نیفتد آثار سوئی بر جامعه می‌گذارد.

برتری طلبی، رقابت منفی: روان‌شناسان اعتقاد دارند چون انسان در بدو تولد در مقابل افراد بزرگتر احساس کمبود و حقارت می‌کند به مرور زمان و با بزرگتر شدن برای جبران این کمبود به رقابت برمی‌خیزد که در نهایت محصول رقابت منفی، برتری طلبی است که در نهایت برتری طلبی برخی انسان‌ها منجر به درگیری و منازعه می‌شود.

خودبینی: از ویژگی‌های منفی و بیمارگونه افرادی است که خود محدودند و در ارتباطات فی‌مابین فقط خود و منافع شخصی خود را می‌بینند.

تمامیت خواهی: تمام خوبی‌ها و نعمت‌ها را برای خود خواستن و دیگران را از این مواهب الهی محروم کردن

حساسیت و کینه توزی: در رقابت‌های منفی که میان افراد برای استفاده از منابع پیش می‌آید، حسادت‌ها و کینه‌ها آشکار می‌گردد، چه بسا ادامه این اختلالات منجر به درگیری شود.

خود بزرگ بینی، ابزار وجود: خود بزرگ دانستن، بدون فراهم نمودن مقدمات بزرگی و بدون توجه به امور انسانی در دسر ساز می گردد و در نهایت به اختلالات روانی می انجامد (افراد ضعیف به خود می پردازند؛ افراد بزرگ به طبیعت و کشف مجهولات می پردازند).

اختلال شخصیت (ضد اجتماعی، پارانویید، دیگر آزاری):

این اختلالات از ناخوشایندترین و شاید بدترین اختلالات روانی بعد از اسکیزوفرنی باشد. اختلال شخصیت ضد اجتماعی، سابقه ای از نزاع، درگیری، قانون شکنی و کلاهبرداری دارند و از تجارب تلخ و شکست های گذشته هم درس نمی گیرند. مشخصاً می توان گفت که در منازعه های محلی این افراد جلوه دار و آتش بیار معرکه اند.

تحقیر، سرزنش ها، برچسب زدن ها: تحقیر کردن، سرزنش نمودن و برچسب زدن های فردی، خانوادگی، فامیلی و طایفه ای از جمله عواملی است که زمینه های درگیری و نزاع را فراهم می کند و در تداوم آن نقش دارد.

اعلام موجودیت به بهای حذف دیگران: فرد یا افرادی به علت محرومیت ها و شکست های گذشته که در ابعاد شخصی، خانوادگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی دیده اند برای جبران این شکست ها دست به اقداماتی تلافی جویانه و پرخاشگرانه می زنند تا خود را مطرح نمایند که این اعلام موجودیت به نادیده گرفتن دیگران و حق و حقوق دیگران می انجامد که زمینه های درگیری و منازعه را مهیا می سازد.

همانند سازی و الگو سازی های منفی: الگوسازی یکی از مکانیسم های دفاعی است که در جهت مثبت ساماندهی می شود در تکمیل و تکامل انسان ها نقش مهمی دارد، اما وقتی در الگوسازی، شخصیت های منفی و منازعه گر مورد نظر باشد، الگو سازی در دسر آخرین است (زاده باقری، ۱۳۸۷).

عوامل مؤثر بر شیوع نزاع:

ساختار قوی قبیله ای حاکم بر برخی استانها، یکی از علل عمده بروز منازعات خونین در طول زمان بوده است. بی سواد و یا کم سواد، فقر و بیکاری، عدم آشنایی با راهکارهای قانونی جهت احقاق حق، پایین بودن آستانه تحمل مردم، اختلافات ملکی و خانوادگی،

احساساتی شدن افراطی برخی از منازعین، دفاع از قوم و قبیله، از علل شیوع این عارضه ناپسند اجتماعی است.

این اثرات مخرب، زمانی ابعاد وسیع‌تری می‌گیرند که منازعین با حمایت و پشتیبانی جمع دوستان، طایفه و قوم، خشن‌تر می‌گردند و بر شدت نزاع می‌افزایند و در هنگام نزاع درگیر مسائل احساسی زیادی از قبیل حس قهرمانی، پهلوانی، زورمندی و قدرت‌طلبی خود می‌شوند که ریشه همه این احساسات به نوع زندگی، محیط پرورش فکری و شکل‌گیری شخصیت اجتماعی هر فرد بر می‌گردد. عوامل متعدد محیطی، اجتماعی، فرهنگی و شخصیتی مانند پایین بودن سطح تحصیلات و تعصبات ناموسی، بیکاری، تقسیم‌ارث، قوم‌گرایی در ارتکاب جرایم مؤثر است. اختلاف فرهنگ‌های متفاوت با آداب و رسوم مختلف، مهاجرت‌های کنترل‌نشده از سایر استانها و شهرها به این مناطق و عدم توجه کافی برخی مسئولان اجرایی به این مناطق، از دیگر علل شیوع نزاع است.

بنا به دلایل تاریخی و سیاسی نزاع در ایران یک ریشه‌ی قومیتی دارد که این قومیت‌گرایی اغلب بر مسائل اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی است. نزاع با توجه به شرایط اقلیمی، جغرافیایی و اقتصادی هر منطقه فرق دارد و در میان اقوام ترک، فارس، بلوچ، گُرد و دیگر اقوام بر اساس نوع معیشت و موقعیت اجتماعی و شغلی آنها متفاوت است. یکی از ریشه‌های نزاع را باید یادگیری کودک از والدین خود دانست. کودک در سنین کم با مشاهده نوع رفتار پدر و مادر خود از آنها یاد می‌گیرد و ایجاد رفتار پرخطر به عنوان یک امر عادی پذیرفته شده در می‌آید که بعدها بدون فکر و زمینه قبلی وارد نزاع خواهد شد.

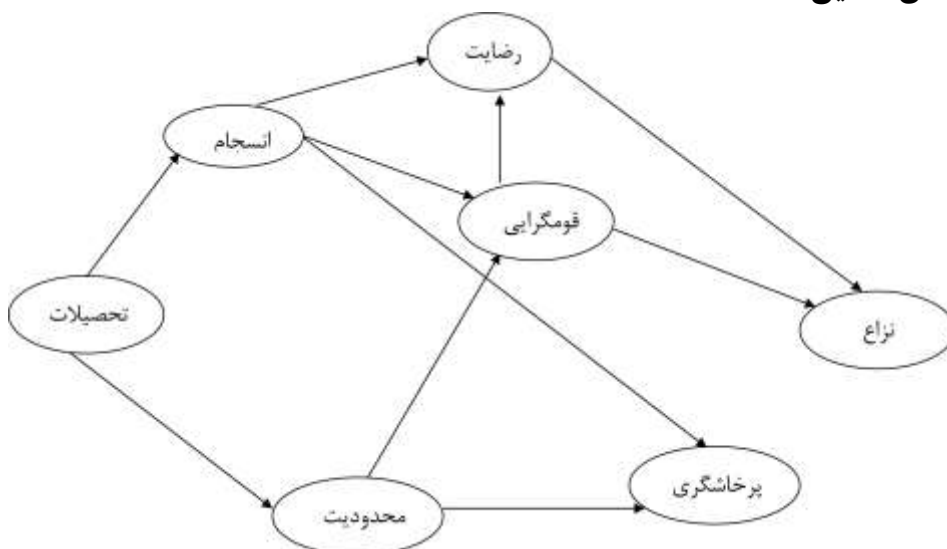
ناآگاهی اجتماعی، یکی دیگر از عوامل مهم درگیری‌های اجتماعی است، افراد در لحظه‌ای که درگیر می‌شوند به عواقب آن آگاه نیستند. بسیاری از مشکلات ممکن است به شیوه مذاکره و گفت‌وگو حل شود. اما متأسفانه افراد تنها راه آسان برای حل مشکل را درگیر کردن در ماجرا می‌دانند، در صورتی که برای حل آنها راه حل قانونی وجود دارد. این افراد احساس می‌کنند از پشتوانه‌ای مثل قوم و دوستان برخوردارند و با این وجود با ورود به نزاع در واقع هزینه نزاع را کمتر می‌کنند. فردی که شروع‌کننده نزاع است، با حمایت و پشتیبانی جمع دوستان، طایفه و قبیله، پرادعتر و خشن‌تر می‌شود و بر شدن نزاع می‌افزاید.

یعنی لحظه ای که احساس می کند چند نفر این درگیری را تماشا می کنند، حس قهرمانی، پهلوانی، زورمندی و قدرت طلبی در او افزایش می یابد، و در نتیجه بر شدن نزاع می افزاید.

روش تحقیق

تحقیق حاضر به روش پیمایش، در مقطع زمانی ۱۳۹۱ و در شهرستان چرام صورت گرفته است. این شهرستان بر اساس آمارگیری عمومی نفوس مسکن در سال ۱۳۹۰ دارای ۵۰۰۰۰ هزار نفر جمعیت است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). در این روش هدف محقق ازانجام این تحقیقات توصیف واقعی و منظم خصوصیات یک واقعت با یک موضوع است به عبارت دیگر یک پژوهشگر در این گونه تحقیقات سعی می کنند تا آنچه هست را بدون هیچ گونه دخالت یا استنتاج ذهنی گزارش دهد و نتایج عینی از موقعیت بگیرد. ابزار جمع آوری اطلاعات بهره گیری از پرسشنامه بسته محقق ساخته، با نحوه اجرای مستقیم بوده ضمناً از فنون تکمیلی همچون مطالعات کتابخانه ای اسنادی و استخراج مقالات و تحقیقات صورت گرفته که به بررسی حوزه های اعتقادی، حقوقی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی تأخیر سن ازدواج و بررسی آماری مدد گرفته شده است. روش تجزیه و تحلیل داده ها در این بررسی در دو سطح توصیفی و استنباطی با استفاده از نرم افزار SPSS تحت برنامه EXCEL صورت گرفته است، در سطح توصیفی با استفاده از مشخصه های آماری نظیر جدول توزیع فراوانی، به تجزیه و تحلیل داده ها پرداخته و در سطح استنباطی از آزمونهای t (test t) و پیرسون (r) بهره گرفته شده است. در این مطالعه ۳۸۴ پرسشنامه توزیع شده است.

مدل تحقیق

نتایج بدست آمده از تحقیق

تحقیق حاضر قصد بررسی نقش طوایف در پیشگیری نزاع‌های دسته‌جمعی را داشته است. گفته شد که کشور ایران دارای طوایف زیاد و فرهنگ‌های متنوعی است که خود این تنوع فرهنگی و ازدیاد طوایف می‌تواند تاثیر بسزایی در پیشگیری و یا وقوع نزاع‌های دسته‌جمعی داشته باشد. در میان استان‌های موجود در ایران استان کهگیلویه و بویر احمد به عنوان استانی با طوایف متنوع مطرح است که درگیری‌های طایفه‌ای موجود در این استان باعث برهم زدن امنیت منطقه شده است. شهرستان چرام نیز از درگیری‌های طایفه‌ای بی‌نسیب نبوده و همه ساله خسارت‌های بیشماری به مکان‌های عمومی و حریم شخصی افراد از طریق این درگیری‌ها وارد شده است. با توجه به سوال اصلی تحقیق یعنی وجود طوایف و نقش آنها در نزاع‌های جمعی می‌توان گفت در جامعه چرام طوایف نقش بسیار مهمی را در درگیری‌ها و نزاع‌های دسته‌جمعی بازی می‌کنند و عصبیت‌های قومی قبیله‌ای موجود عامل خسارت‌های جبران‌ناپذیری به فضای شهر وارد ساخته است. جدول زیر نیز نشان دهنده همین واقعیت است.

متغیر	T	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت میانگین‌ها	خطای انحراف از میانگین	پایین ترین سطح میانگین	بالا ترین سطح میانگین
گرایش به نزاع دسته جمعی	۰۷۸ ۸۰	۳۷۲	۰۰۰،	۶۳۵۳۹.۲۴	۳۰۷۶۴،	۰۳۰۵.۲۴	۲۴۰۳.۲۵
قوم گرایی	۰۹۴.۹۰	۳۶۹	۰۰۰،	۷۷۲۹۷.۱۴	۱۶۳۹۷،	۴۵۰۵.۱۴	۰۹۵۴.۱۵

از طرف دیگر با بررسی میزان رضایت مندی مردم از زندگی خود و گرایش به نزاع دسته جمعی می‌توان گفت که خیلی از افراد شرکت کننده در نزاع‌های دسته جمعی از زندگی خود رضایت چندانی نداشته و غالباً بیکار یا داری شغلی با درآمد پایین بوده‌اند. شغل و جایگاه شخصیتی - حقوقی که آن به وجود می‌آورد خود می‌تواند عامل مهمی در کم کردن نزاع‌های دسته جمعی بوده و به برقراری امنیت در جامعه کمک شایانی کند. نتایج زیر تایید کننده این مطلب است که رضایت مندی از زندگی از عوامل کاهش دهنده نزاع‌های دسته جمعی است.

متغیر	T	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت میانگین‌ها	خطای انحراف از میانگین	پایین ترین سطح میانگین	بالا ترین سطح میانگین
گرایش به نزاع دسته جمعی	۰۷۸ ۸۰	۳۷۲	۰۰۰،	۲۴ ۶۳۵۳۹	۳۰۷۶۴،	۰۳۰۵.۲۴	۲۴۰۳.۲۵
رضایت از زندگی	۱۵۵.۳۸	۳۸۳	۰۰۰،	۳۹۰۶۳.۳	۰۸۸۸۶،	۲۱۵۹.۳	۵۶۵۳.۳

نتیجه گیری

با توجه به مطالب گفته شده در مورد سابقه نزاع‌های دسته جمعی در کشور و استان کهگیلویه و بویراحمد می‌توان گفت که چنین نزاع‌های به خاطر گستردگی منطقه نزاع از اهمیت دوچندانی برخوردار است چرا که تعداد افراد خسارت دیده در چنین نزاع‌هایی قابل مقایسه با نزاع‌های فردی بوده و خسارت‌های مالی زده شده در این نوع نزاع‌ها چندین برابر نزاع‌های کوچک و انفرادی است. با توجه به اینکه امنیت و تامین آن نیاز به صرف هزینه وقت

بسیار زیادی دارد باید هر چه بیشتر نسبت به حل معضل نزاع‌های دسته‌جمعی در شهرستان اقدام مناسب و فوری‌ای صورت گیرد. نتایج بدست آمده از تحقیق وجود رابطه بین قوم‌گرایی و طوایفه‌گرایی و نزاع‌های دسته‌جمعی را تایید کرده است. این مطلب خود می‌تواند روزنه‌امیدی به سوی حل چنین مشکلی باشد. چرا که با جهت‌گیری و تصمیمات درست مسئولان و افراد زیربند و شناسایی افراد سرشناس و ریش‌سفیدان طوایف به‌تامین امنیت مردم کمک‌شایانی کرد. اگر ریش‌سفیدان طوایف بتوانند به عنوان عاملی بازدارنده در نزاع‌های دسته‌جمعی تقویت شوند و مسئولان نیز همکاری لازم را با آة‌ن‌ها به عمل آورند بسا که بتوان بسیاری از این نزاع‌ها را در نطفه خفه کرده و از ویرانی‌ها و خسارات وارده به فضای شهرستان جلوگیری بعمل آورد.

منابع

- ۱- امان‌اللهی بهاروند، سکندر. (۱۳۸۴). اقوام لر انتشارات قائم و چاپ اول.
- ۲- احمدی، حمید، (۱۳۷۹). قومیت و قوم‌گرایی در ایران، تهران، نشرنی.
- ۳- برتون، رولان، (۱۳۸۰). قوم‌شناسی سیاسی، ترجمه ناصر فکوهی، تهران، نشرنی.
- ۴- صادقی و ملاگرگلی. (۱۳۸۵). جغرافیای سیاسی اجتماعی ممسنی انتشارات فریاد کبیر، چاپ اول.
- ۵- صفی‌نژاد، جواد. (۱۳۸۵). عشایر مرکزی و تعصبات قومی، انتشارات واحد، چاپ اول
- ۶- عزیزی، صلبعلی، ۱۳۸۴، ۱۳۸۴ ممسنی دشتی پر از نون تشتی پر از خون، انتشارات جاوید، چاپ دوم
- ۷- قهرمانی ابیوردی، مظفر، ۱۳۸۰، وقایع عشایر فارسی، انتشارات راسخ، چاپ اول
- ۸- کوئن، بروس، مبانی جامعه‌شناسی، ترجمه غلام‌عباس توسلی و رضا فاضل، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۲
- ۹- مصطفوی، محمدتقی. (۱۳۸۲). اقلیم پارس، انتشارات جاوید، چاپ سوم
- ۱۰- پورافکاری، نصرالله. (۱۳۸۳). نزاع‌های جمعی محلی. مجموعه مقاله‌های اولین همایش ملی طرح مسائل جامعه‌شناسی ایران. تهران. دانشگاه علامه طباطبایی.

- ۱۱- عبداللهی، محمد. (۱۳۸۳). طرح مسائل اجتماعی در ایران: اهداف و ضرورتها. مجموعه مقاله‌های مسائل اجتماعی، تهران: مؤسسه نشر آگه.
- ۱۲- نظری، جواد. (۱۳۸۳). مسأله اجتماعی از نگاه سه مکتب عمده جامعه‌شناسی. چکیده مقاله‌های هفته پژوهش، دانشگاه اصفهان
- ۱۳- محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۸۳). وندالیسم. تهران: انتشارات آن
- ۱۴- اشرف، احمد. (۱۳۵۵) کژرفتاری. مسائل رفتاری و آسیب‌شناسی اجتماعی، مجموعه گفتارهای درسی، تهران: آموزشگاه عالی خدمات اجتماعی
- ۱۵- کوئن، بروس. (۱۳۷۲). مبانی جامعه‌شناسی. ترجمه غلام عباس توسلی و رضا فاضل، تهران: سمت.
- ۱۶- محسنی تبریزی، علیرضا. (۱۳۷۲) خودکشی در استان ایلام. تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران
- ۱۷- چلبی، مسعود. (۱۳۷۲). جامعه‌شناسی نظم. چاپ اول، تهران: نشر نی
- ۱۸- شیخاوندی، داور. (۱۳۷۳). جامعه‌شناسی انحرافها. چاپ سوم. تبریز. نشر مرنندیز
- ۱۹- سارخانی، باقر. (۱۳۷۵). دایرة المعارف علوم اجتماعی. تهران. مؤسسه کیهان
- ۲۰- رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۸). آنومی یا آشفتگی اجتماعی. تهران: انتشارات سروش
- ۲۱- چلبی، مسعود؛ مبارکی، محمد (۱۳۸۴). تحلیل رابطه سرمایه اجتماعی و جرم در سطوح خرد و کلان، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۲
- ۲۲- حیدری، محمد و همکاران (۱۳۸۶). عوامل مرتبط با مدیریت انتظامی نزاع‌های دسته جمعی مسلحانه در شهرستان کهگیلویه، فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی، شماره چهارم
- ۲۳- خادمی، علی و همکاران (۱۳۸۸). بررسی میزان و رابطه امنیت اجتماعی و همگرایی قومیت‌های آذری و کرد در شهر ارومیه، فصلنامه علمی و تخصصی فرماندهی انتظامی استان آذربایجان غربی، شماره چهارم و پنجم
- ۲۴- دفتر تحقیقات کاربردی فرماندهی انتظامی استان کهگیلویه و بویراحمد (۱۳۹۰)، اولین همایش ملی نقش طوایف در پیش‌گیری از نزاع دسته جمعی، تهران، زیتون سبز

- ۲۵ - کی‌نیا، مه‌ری (۱۳۸۴)، مبانی جرم‌شناسی جلد ۲، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران
- ۲۶ - مسکنی، علیرضا. (۱۳۸۷). مجموعه مقالات و سخنرانی‌های اولین همایش تأثیر نزاع بر امنیت اجتماعی یاسوج دفتر تحقیقات کاربردی
- ۲۷ - خبرگزاری فارس، (۱۳۸۷/۴/۲۷) <http://www.farsnews.com/>
- ۲۸ - خبرگزاری ایران (۱۳۸۷/۴/۲۷) <http://www.Irana.ir/>
- ۲۹ - صدیق سروسستانی، رحمت‌الله (۱۳۸۳). آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحراف اجتماعی) تهران: انتشارات آن
- ۳۰ - شفرز، برنهارد (۱۳۸۴). "مبانی جامعه‌شناسی جوانان"، ترجمه کرامت‌الله راسخ، نشر نی.
- ۳۱ - بشیریه، حسین (۱۳۷۶). جامعه‌شناسی سیاسی: نقش نیروهای اجتماعی در زندگی سیاسی، تهران، نشر نی.
- ۳۲ - امین صارمی، نوذر (۱۳۸۰). انحراف اجتماعی و خرده‌فرهنگ‌های معرض، تهران: انتشارات دانشگاه علو انتظامی
- ۳۳ - شیخاوندی، داور (۱۳۷۳). جامعه‌شناسی انحرافات، تهران، نشر مرن‌دیز
- ۳۴ - دفتر تحقیقات کاربردی. (۱۳۹۰) نخستین همایش ملی نقش طوایف در پیشگیری از نزاع دسته‌جمعی، تهران، نشر زیتون سبز

